

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב): - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

138 שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת כי תשא תשע"ד

חטא העגל

בפרשת כי תשא מבואר ענין חטא העגל, וצריך ביאור כיצד חטאו בני דור המדבר בחטא הזה, אחרי כל ההשגות הגבוהות ובהירות האמונה שראו בקריעת ים סוף, וכמו שאמרו (מכילתא בשלח ג) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בנבואה, וכתוב (דברים ד, לה) "אתה הראת לדעת כי השם הוא האלוקים אין עוד מלבדו", ופירש"י שהקב"ה פתח להם שבעה רקיעים וראו שהוא יחיד, ואם כן יש להבין כיצד חטאו בעגל.

ויש להקדים כי באותו הזמן יצר הרע של עבודה זרה היה חזק מאד, ומובא בגמרא (סנהדרין קב, ב) שמנשה אמר לרב אשי שאם היה חי בימיו היה מרים שולי גלימתו ורץ מהר לעבודה זרה, ורק לאחר החורבן ביטלו אנשי כנסת הגדולה את יצרא דעבודה זרה (כמבואר ביומא טז, ב).

וביותר יש לבאר כי בחטא העגל לא כפרו במציאות הבורא, אלא כמו שביאר הרמב"ם (הלכות עבודה זרה) בטעותם של דור אנוש, שהאמינו שהקב"ה מלך העולם, ורק היו סבורים שכשם שמלך בשר ודם אינו מנהל בעצמו את כל ענייני המדינה, וחלק מן הדברים הוא מוסר לשרים שינהלו במקומו, ויש לשרים כוח להשפיע טובה למי שמכבד אותם, כך בטעותם היו סבורים שגם הקב"ה אינו מנהל בעצמו את כל ענייני העולם, וכאילו נתן כוח לשמש ולירח ולכל צבא השמים לנהל את העולם בפועל, ולכן היו עובדים את השמש והירח כדי לקבל טובות מהם.

ואמנם האמת היא כפי שאנו אומרים ב"ג עיקרים" אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים", והיינו שהקב"ה בעצמו הוא המנהיג את כל הבריאה מגדול ועד קטן, ורצונו ית' הוא המחדש ומקיים את הבריאה בכל רגע ורגע, ואין שום כוח אחר בעולם מלבדו, אבל בני דור אנוש טעו בזה, וחשבו שהקב"ה נתן כוח לשרים.

וכעין זה טעו בני דור המדבר, וחשבו שמשו רבינו קיבל איזה כוחות בעצמו, ואמרו (שמות לב, א) "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו", היינו שהיו סבורים בטעותם כי משה רבינו בכוחו העלה אותם מארץ מצרים. וענין זה מבואר גם בפרשת בשלח (טז, ג) שהתלוננו ואמרו למשה ואהרן "כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה", ומשה ואהרן ענו להם מיד (שם ו) "ערב וידעתם כי השם הוציא אתכם מארץ מצרים", ופירש רש"י לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו, תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא השם הוציא אתכם.

ולאחר מעשה העגל כתוב (לג, ד) "ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו", ומשמע שהתחרטו ועשו תשובה. ויש להבין אם כן מהו שאמר הקב"ה למשה (לב, לד) "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם", ופירש רש"י: עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד, ותמיד תמיד, כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העוון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל שאין בו קצת מפירעון עוון העגל, ע"כ. והיינו שכל הדורות הבאים שיענשו על חטאים שיש להם, כלול בזה גם עונש על מעשה העגל, וצריך ביאור, שהרי התחרטו ועשו תשובה, ומדוע צריכים להיענש על זה.

ומבואר כי באמת לא הייתה תשובתם שלמה, ולא חזרו למדרגת האמונה כפי שהיה קודם חטא העגל, ועל זה אמר וביום פקדי ופקדתי וגו', היינו שכל החטאים של כלל ישראל בכל הדורות, יש בהם שורש ממעשה העגל, שחטא העגל היה מחמת חיסרון באמונה, ואם היו עושים תשובה ומתקנים את האמונה בשלמות, אזי האמונה הייתה עוברת בירושה גם לבניהם אחריהם, וממילא היו חוטאים פחות, ואחרי שלא חזרו בתשובה בשלמות נשאר הפגם של חיסרון באמונה גם לדורות הבאים, ולכן כל פורענות שבאה על ישראל יש בה קצת פירעון על עוון העגל, מפני שסיבת החטאים בכל הדורות הבאים הוא מחמת חיסרון האמונה במעשה העגל.

ואמנם מסתבר שלא כל הציבור היו חסרים באמונה, ובדאי משה רבינו ואהרן הכהן וכל הנביאים לא היו חסרים באמונה, ורק הכלל – בתוך כלל

ישראל היה ציבור גדול שחסר להם אמונה, ועל ידי זה נמשך החיסרון לדורות הבאים, אבל גם בכל הדורות, כל יחיד ויחיד בפני עצמו יכול להתעלות ולהשיג מדרגות גבוהות באמונה.

העולם הזה - אמצעי

והנה יש הרבה דרגות באמונה, ויש דרגה גבוהה שכל ההנהגה לפי האמונה, ומבואר בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג) שעיקר האמונה תלוי מה אדם מחשיב יותר, אם עולם הזה או עולם הבא, והאם חיי עולם חשובים לו יותר מחיי שעה או להיפך, ובדרך כלל **אדם מזדקק ומהדר בענייני העולם הזה**, ואם יש לפניו שתי משקאות הוא שותה את המשקה הטעים יותר, ומן הראוי **להתבונן ולשום לב אם גם בענייני העולם הבא מזדקקים ומהדרים כל כך**, או שחיי העולם הבא פחות חשובים.

ויש אנשים שמבקשים שיהיה להם 'פרנסה בשפע', אבל באמת לשם מה צריכים 'בשפע', הנה בימים נוראים אנו מבקשים בספר חיים ברכה ושלוש 'פרנסה טובה', אבל שם אין הכוונה שיהיה בשפע, אלא כמו שידוע מהגרי"א והרמח"ל שביארו מה שמבקשים בתפילה על 'חיים' ועל 'חיים טובים', וביארו בזה כי חיים הכוונה לחיים האמיתיים והנצחיים בעולם הבא שזה תכלית האדם, וחיים טובים הכוונה לחיים טובים בעולם הזה לצורך קיום התורה והמצוות, ולא לתכלית ההנאה הגשמית.

וכן גם 'פרנסה טובה' בודאי שאין מבקשים על תכלית של עולם הזה, שהעיקר הוא העולם הבא ולא העולם הזה, ורק מבקשים פרנסה טובה שיהיה לנו כמה שצריכים בשביל עבודת השם, כי אדם שהוא עני ושרוי בצער, כל המצוות שהוא מקיים אינן בשלמות, מפני שחסר לו שמחה, ומסיח דעת מן הדבקות בתורה, אבל מי שיש לו פרנסה כדי צרכו יכול לעסוק בתורה ולקיים מצוות בשלמות, מפני שיש לו יישוב הדעת, ולכן מבקשים פרנסה 'טובה', היינו פרנסה כזאת שייצאו ממנה דברים טובים, ונשתמש בה רק כאמצעי לצורך חיי העולם הבא.

וכבר הזכרנו כמה פעמים, שכל אחד יכול להפוך את חיי העולם הזה למצוה, וכל מה שהוא עוסק בצרכי הגוף יהיה נחשב לעוסק במצוה, אם כוונתו בהם לא תהיה להנאתו אלא לצורך עבודת השם, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות דעות ג, ג) שאם אדם ישן כדי צרכו כוונה שיהיה בריא ויוכל לעבוד את השם כראוי, אזי "נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא", והיינו שהוא נחשב עובד השם גם בשינתו, וכן בכל צרכי הגוף שזקוק להם, אם כל כוונתו ומטרתו היא לשם שמים, הרי הוא נחשב בזה לעוסק במצוה, שכל כוונתו לצורך התורה והמצוות.

ומי שעושה כך חי חיים שמחים ומאושרים מאד, מפני שידוע שכל רגע ורגע הוא עוסק במצוה, ובכל פעולה שהוא עושה הוא צובר ומרוויח עוד עולם הבא, ובדאי שכל אחד רוצה לזכות לעולם הבא, שהרי אדם רוצה שיהיה טוב לו, ואם בחיים הגשמיים מחפשים חיים טובים, על אחת כמה וכמה בחיי הנצח שהם החיים האמיתיים, ואמנם בחיים גשמיים מרגישים את ההנאה בחוש והטבע נמשך לזה, ואילו חיי העולם הבא תלויים באמונה, אבל מי שהוא בעל אמונה מבין שהעולם הבא הוא העיקר, וממילא כדאי לוותר על הנאות העולם הזה בשביל העולם הבא.

כלפי מה הדברים אמורים? **הדבר הראשון הוא עסק התורה, שכל כמה שעוסקים יותר בתורה זוכים בזה לעולם הבא גדול מאד**, וכמו שהאריך החפץ חיים בכמה מקומות, שהתורה חשובה יותר מכל המצוות, ולימוד התורה מקדש את האדם יותר מכל המעשים הטובים, ועל ידי התורה זוכים לעולם הבא שאין לשער, וגם אשריך בעולם הזה, וכמו שאמרו באבות (ו, ד) כי בעמלה של תורה זוכים לאשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

ואמרו באבות שם כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה וכו', ואין הכוונה דווקא פת במלח, אלא זה דוגמא ומשל שלא להחשיב את הנאות העולם הזה, והכל יהיה רק לצורך העולם הבא.

השמעה

והנה הדרך הטובה ביותר לפרסום האמונה היא על ידי שעוסקים בתורה, וכמו שכתב בקובץ איגרות חזון איש (ג, סב) "ואם היו בני תורה עמלים בתורה לאמיתתה היו מצילים ילדים הרבה ואנשים רבים מהרהורי עבירה וכפירה וכיוצא בזה – בשפע קדשם בהשתפך רוח טהרה בעולם, ובסביבת בעל תורה אמיתי הדבר ניכר לעיניו השפעה מרובה על אנשים הרבה מה שכל השתדלות מעשית לא תשיגנה, וכמו כן יש רשמים על הרחוקים שאין עין הרואה מרגשת בהם לדקותם", והיינו שאם אדם עוסק בתורה ומתנהג לפי התורה, משפיע בזה אמונה על כל הסביבה.

ומצונו גם להיפך, שבמקום שיש רשעים גם הצדיקים סובלים מזה, וכמו שכתוב אצל אברהם אבינו (בראשית יג, יד) "והשם אמר אל אברם אחרי היפרד לוט מעימו", ופירש"י: שכל זמן שהרשע עימו היה הדיבור פורש ממנו, והיינו שבזמן שהיה בסביבתו של לוט זה הרחיק ממנו את הקדושה ולא היה יכול לקבל נבואה, ואף על פי שאברהם אבינו בודאי נשאר במדרגתו ולא ירד, מכל מקום לא שייך לקבל נבואה כשנמצא ליד לוט, וכמו שאמרו (סנהדרין יא, א) על הלל הזקן ושמואל הקטן "ראויים היו שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורם זכאי לכך".

וכעין זה מצונו (תענית כד, א) שרבה גזר תענית על הציבור מחמת עצירת גשמים, והרבו בתפילה ולא נענו, ושאלו את רבה, שהרי בדורו של רב יהודה כשגזרו תענית על עצירת גשמים, כשחלץ רב יהודה את מנעלו להתחיל בתענית – מיד ירדו גשמים, ואילו אנו מתפללים הרבה, ולא מגיחים בנו מן השמים, והשיב רבה כי הוא אינו אשם בזה, ומה יעשו גדולי הדור שאין דורם דומה יפה, והיינו שיש ירידת הדורות אצל הציבור.

ומאיך מצונו (ברכות כ, א) שהיה מעשה כזה אצל רב פפא ואבבי, ורב פפא שאל את אבבי במה אנו שונים מדורו של רב יהודה, והשיב לו אבבי כי בזמן רב יהודה היו מוסרים נפשם על קידוש השם, וכפי שהיה מעשה ברב אדא בר אהבה שנהג בקנאות – לא סתם קנאות מתוך כעס, אלא שהיה איכפת לו על כבוד שמים, ואילו אנחנו אין אנו בדרגה שאיכפת לנו על כבוד שמים, ולכן אין אנו נענים בתפילה כמו בדורו של רב יהודה.

ועוד מצונו (סנהדרין קו, ב) שגם רבא נשאל בענין זה, מה נשתנה מדורו של רב יהודה שנענו מיד, והשיב רבא "רחמנא ליבא בעיי", והיינו שתלה בעצמו שחסר ככוונת הלב, וכן רב פפא ואבבי תלו החיסרון בעצמם ולא רק בבני דורם, אבל רבה שהיה בדור שלפני רבא ורב פפא, ידע שאצלו אין שום חיסרון, שבזמנו עדיין לא הייתה ירידה אצל גדולי הדור, ורק אצל הציבור הייתה ירידה, ומה יעשו גדולי הדור שאין דורם דומה יפה.

ואמנם שייך גם להשפיע על הדור, ועיקר ההשפעה היא על ידי לימוד התורה, תורה זה הדבר הראשון שצריך חיזוק, ובלו תורה לא שייך כלום, וחיזוק בתורה כולל דבקות בתורה כמה שיותר, וכן להשתדל גם שתהיה דבקות המחשבה בתורה, ואמנם קשה לחשוב כל הזמן בדברי תורה, אבל יש כאלה שרגילים לזה, וגם בשעה שהולכים בדרך חוזרים על תלמודם במחשבה, ואינם מסיחים דעת מהתורה.

ואם קשה לחשוב בדברי תורה אפשר לחשוב מחשבות של אמונה שזה יותר קל, וכגון להתבונן בפירוש המילות שבתפילה, שיש הרבה מה להתבונן בחילוקי הלשונות, או בבקשות שחוזרות על עצמם כמה פעמים, וכן שאר מחשבות קדושות כיוצא בזה, ועל ידי שעוסקים בזה, במשך הזמן מתרגלים, והרגל נעשה טבע, שכל אדם מטבעו חושב על מה שהוא רגיל, ועד כמה שאדם רגיל בתורה, מחשבתו מונחת בדברי תורה, ומי שרגיל באמונה חושב בענייני האמונה, וכן מי שרגיל בעולם הזה חושב על העולם הזה, ומי שרגיל בעולם הבא חושב על העולם הבא.

וכבר אמרו (יומא לח, ב) "הבא ליטהר מסייעים אותו", וכתוב בחובות הלבבות שכל מחשבה טובה מוסיפה ומקדשת את האדם, ומחשבה שאינה טובה מקלקלת את האדם, כל יהוה אמינא של מצוה נחשב בא ליטהר, ולהיפך יהוה אמינא של עבירה נחשב בא ליטמא, וכל אחד יכול בקלות להיות בא ליטהר, ולזכות לסייעתא דשמיא!

לעילוי נשמת
הרב זכריה ב"ר שלום חשאי ז"ל
נלב"ע י"ח אדר א' תשע"א
תנצב"ה

וכמו שמצינו אצל רבינו הקדוש (ברכות נו, ב) שלא פסק מעל שולחנו לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, ועם כל זה אמרו (כתובות קד, א) שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר שלא נהנה בעולם הזה אפילו באצבע קטנה, והיינו למרות שהיה לו שולחן מלכים עם כל התענוגים, לא נהנה מהם כלום, מפני שכל חיי העולם הזה לא היו להנאתו, וכוונתו בהם הייתה רק לצורך התורה והמצוות.

והמסילות ישרים בפרק כ"ו האריך כי "האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש", והביא מדברי חז"ל (כתובות קה, ב) כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב ביכורים, ועוד אמרו (יומא עא, א) ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין במקום נסכים, וביאר כי "אין הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים אחר האכילה והשתייה ח"ו שימלא גרונו כמלעית את הגרגון, אלא הענין הוא כי תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהייתה שורה במקדש ממש, והנה הנקרב להם נקרב על גבי המזבח, ומילוי גרונו תחת מילוי הספלים".

ובידינו הדבר להפוך למצוה את כל חיי העולם הזה הנצרכים לקיום הגוף, שכל המטרה בהם תהיה לצורך חיי הנצח, וממילא נחשב שעוסקים במצוה כל הזמן, ומרוויחים בזה עוד עולם הבא, ובודאי שאם רוצים עולם הבא זו מטרה טובה מאד, וכמו שאמרו בפסחים (ח, א) הנותן סלע לצדקה בשביל שאחיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור.

מה אשיב לה'

ואמנם יש מדרגה יותר גבוהה מזו, אם אדם מקיים את המצוות מאהבה שלא על מנת לקבל פרס, ואינו חושב על השכר בעולם הבא אלא כל כוונתו לעשות רצון השם, ובגמרא שם מבואר כי העושה לשם העולם הבא נקרא "צדיק גמור", אמנם הרי יש מדרגות יותר מצדיק, וכמו שמצינו בפ"ו דאבות "ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן", ומבואר ברוח חיים שם שהם דרגות שונות זו למעלה מזו, וצדיק היא הדרגה הנמוכה שבהם, ואילו חסיד נקרא מי שמכוון לעשות רצון השם, ואינו חושב על שכר העולם הבא, ועל זה אמרו (זוהר משפטים) איזהו חסיד המתחסד עם קונו.

וענין זה מחויב מצד השכל, שהרי אדם חייב הכרת הטוב להקב"ה על חסדיו, וכמו שהאריך החובות הלבבות בשער הבחינה בגודל טובות הבורא, וכמו שאדם המקבל טובה מחברו מכיר לו טובה ושמה לעשות את רצונו, כך האדם שמכיר את הטובות והחסדים שעושה עימו הקב"ה, בודאי שצריך להכיר טובה על זה, ולא להיות כפוי טובה, וממילא ראוי שישמח לעשות רצון השם, ולהרבות כבוד שמים שזהו רצונו ית'.

ובנוסף ההלל אנו אומרים "מה אשיב להשם כל תגמולהי עלי", והיינו שהרי אדם צריך להכיר טובה ולהשיב להקב"ה על החסדים שגומל עימו, ועל זה השאלה "מה אשיב להשם" – מה חסר להקב"ה שאנחנו יכולים להחזיר לו, ובאה התשובה "כוס ישועות אשא ובשם השם אקרא", היינו שצריך תחילה להבין ולהכיר שכל מה שיש לו אינו באופן טבעי, אלא זקוק לישועה מהקב"ה, ורצון השם ית' נותן לו בכל רגע את החיים.

ובדרך כלל אדם מרגיש שהחיים הולכים באופן טבעי, ואינו מרגיש שזקוק לישועה, אבל האמת היא שכל רגע ורגע בחיים אדם זקוק לישועת הקב"ה, וכמו שכתב בשערי תשובה (א, יב) "יוצרו אשר בראו יש מאין, וחסד עשה עימו, וידו תנחהו בכל עת, ונוצר נפשו בכל רגע", והיינו שאדם נברא בחסד, וכל מה שהוא חי בבריאות וממשיך להתקיים, ומה שיש לו שכל כיצד להתנהג, כל זה הוא בחסדי הקב"ה, ומי שהוא בעל אמונה, אם יחשוב ויתבונן, הרי זה מחייב הכרת הטוב, ולא שייך להיות כפוי טובה ולהתכחש לכל הטובות שקיבל, שזה נגד המצפון ונגד השכל.

ועל זה כתוב "כוס ישועות אשא" היינו להרגיש ולהכיר שהוא זקוק לישועה, ואז "ובשם השם אקרא" – להודות להקב"ה שהוא המושיע, ולהתפלל ולבקש שהישועה תימשך הלאה, וכמו שתרגם אונקלוס על הפסוק (בראשית יב, ח) "ויקרא בשם השם" – וצלי בשמא דהשם, והיינו תפילה, ותפילה כוללת שבה בקשה והודאה, וכך גם "ובשם השם אקרא" הכוונה לכל חלקי התפילה: שבח, הודאה על העבר, ובקשה על להבא.

והנה בהמשך כתוב "לך אזבח זבח תודה ובשם השם אקרא", וצריך ביאור מדוע כפל שנית "ובשם השם אקרא", ונראה לפי מה שביאר הרמב"ן על הפסוק (שם) "ויקרא בשם השם" שאברהם אבינו פרסם את האמונה בכל העולם, וכן כתוב (שם כא, לג) "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם השם אל עולם", שעל ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלה, לכל העולם, לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו, ובה יש לפרש "לך אזבח זבח תודה ובשם השם אקרא", היינו שמלבד התפילה, צריך גם לפרסם את האמונה ואת ישועת השי"ת.